

Cortesia e scortesia in latino

Harm Pinkster, Amsterdam
www.harpinkster.nl
Madrid, UAM 18-11-2007

1. Interazione verbale

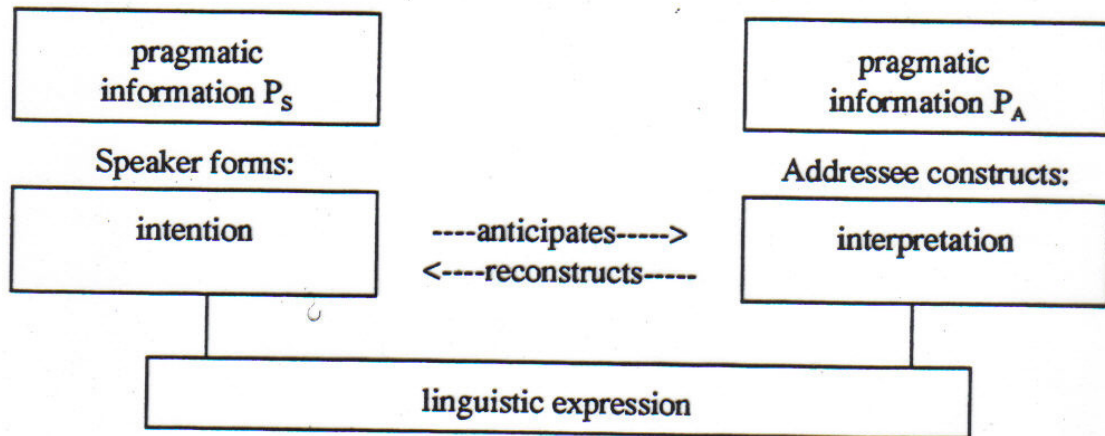

Figure 1. A model of verbal interaction

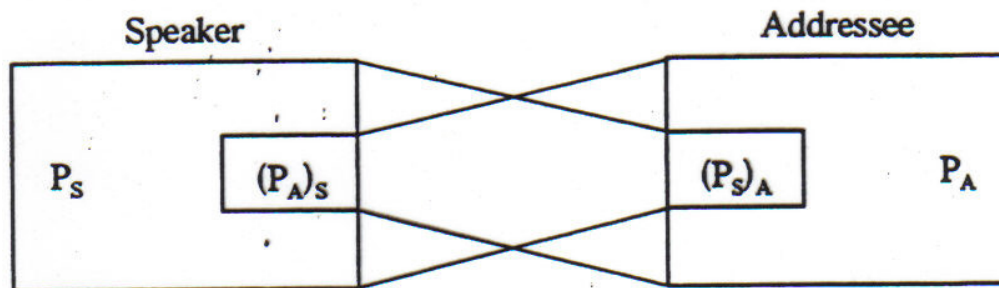

Figure 2. Mutual knowledge of S and A

(Source: Dik 1997)

2. Formule allocutive

2.1 Pronomi personali (forme T(u) e V(os))

‘plurale inclusivo’ e ‘pluralis maiestatis/reverentiae’

- (a) Etiam rides? / Itan’ lepidum tibi visum’st, scelus, **nos** inridere? # Nimium. (Ter. *Eun.* 1017-8)
- (b) Invenies **vestri** praeconia numinis illic, / invenies animi pignora vera mei. (Ov.

Tr. 2.65-6)

2.2 Formule di salutarsi

2.2.1 L'uso del sistema dei nomi Romani (praenomen, gentilicium, cognomen)

- (a) Te oro et obsecro, **T. Pomponi**, si me omnibus amplissimis, carissimis iucundissimisque rebus perfidia hominum spoliatum, si me a meis consiliariis proditum et proiectum vides, si intellegis me coactum ut ipse me et meos perderem, ut me tua misericordia iuves ... (Cic. *Att.* 3.1.3)
- (b) Paulo ante M. Perpennae P. Saturi tabulas poscebamus, nunc tuas, **C. Fanni Chaerea**, solius flagitamus ... (Cic. *Q. Rosc.* 3)
- (c) “**Quinte**” puta, aut “**Publi**” (gaudent praenomine molles / auriculae), “tibi me virtus tua fecit amicum. (Hor. *S.* 2.5.32-3)

2.2.2 Altre forme, incluso insulti en nomignoli affettivi

- (a) frater / domine
- (b) chlamydate, miles
- (c) amoenitas, suavitudo, scelus (sceleste)
- (d) amentissime (Cic. *Phil.* 2.42)
- (e) animule, ocule
- (f) caenum, cucule, furcifer, scelesta

2.2.3 Pronomi possessivi

- (a) Quid hic laetus est? # O **Parmeno mi**, o mearum voluptatum omnium / inventor inceptor perfector, scis me in quibus sim gaudiis? (Ter. *Eun.* 1034-5)
- (b) Quod ad Tironem de Terentia scribis, obsecro te, **mi Attice**, suscipe totum negotium. (Cic. *Att.* 12.19.4)
- (c) Nunc, **Pomponi**, quoniam nihil impertisti tuae prudentiae ad salutem meam, quod aut in me ipso satis esse consili decenteras aut te nihil plus mihi debere quam ut praesto esses, quoniamque ego proditus, inductus, coniectus in fraudem omnia mea praesidia neglexi, totam Italiam [in me] erectam ad me defendendum destitui et reliqui, me, meos tradidi inimicis inspectante et tacente te, qui, si non plus ingenio valebas quam ego, certe timebas minus: si potes, erige adflictos et in eo nos iuva. (Cic. *Att.* 3.15.7)

3. Attirare l'attenzione

interiezioni

- (a) **Heus** vos, ecquis hasce aperit? (Pl. *Mos.* 988)
- (b) **Heus**, reclude. **Heus**, Tranio, etiamne aperis? (Pl. *Mos.* 937)
- (c) **Heus** tu, tibi dico, mulier, ecquid te pudet? (Pl. *Poen.* 1305)

4. Formule di cortesia

sis, sultis, sodes, si placet, anche trasformate in minaccia.

- (a) Vide **sis** quam mox vapulare vis, nisi actutum / hinc abis. (Pl. *Am.* 360-1)
- (b) Ego pol te istis tuis pro dictis et malefactis, furcifer, / accipiam. Modo **sis** veni huc, invenes infortunium. (Pl. *Am.* 127-8)

5. Attenuare / confermare il suo giudizio

- (a) uso parentetico di *credo, opinor, puto*
- (b) avverbi *fortasse, utique*
- (c) *quod sciam*
- (d) imprecazioni *hercle, mehercle/ules* (uomini, ecc. Pl. *Cist.* 52), *ecastor, mecastor* (donne)
- (e) Ego pulsus aris, focus, deis penetibus, distractus a meis, carui patria, quam, **uti levissime dicam**, certe dilexeram. (Cic. *Sest.* 145)
- (f) Per mihi, per, **inquam**, gratum feceris si in hoc tam diligens fueris quam soles ... (Cic. *Att.* 1.20.7)

6. Esplicitare le sue intenzioni

- (a) Nam, **ut vere loquamur**, superstitio fusa per gentis oppressit omnium fere animos atque hominum inbecillitatem occupavit. (Cic. *Div.* 2.148)
- (b) *scito, scias*
scias latino tardo
- (c) *mihi crede*

7. Influire sull'ascoltatore: formule di persuasione

7.1 Formule di preghiera

amabo (donne), *quaeso*, *oro te*, *rogo*, *obsecro*

7.2 Atti linguistici indiretti

	<i>fac</i>		<i>facias</i>	
	order		advice	
	direct		mild	
	(age)			
	idioms			
		<i>ne</i>	<i>ne</i>	<i>ne</i>
		<i>fac</i>	<i>facias</i>	<i>noli</i>
archaic	order	advice	<i>feceris</i>	<i>facere</i>
classical		advice	order	order
		rare	frequent	
			direct	polite
			Atticus	(<i>quaeso</i>)
				judges

Figure 3: “Grammatical” directives in two pieces of text (54 pp. OCT)

	Plautus <i>Mo.</i>	Cicero <i>Att., Fam.</i>
sentence type		
declarative	8	42
interrogative	31	–
imperative	262	61
total “gramm.”	301	103
total “direct.”	355	229

(Source: Risselada 1993: 98)

Implicità

- (a) Ohe, iam satis uxor est. (Pl. *Cas.* 249)

Conventionalità

- (b) Poti’n ut apstineas manum? (Pl. *Am.* 903)
velim, noli

Coesione contestuale

- (c) Quid nunc? # Argentum des, abducas mulierem. (Pl. *Ps.* 1015)

Obbligatorità

- (d) Quor non illam huc transferri iubes? (Ter. *An.* 952)
- (e) Quid stas? Non taces?
- (f) Etiam tu taces? Quin intro is?

8. Altre strategie indirette

- (a) Quid agitur? # **Statur** hic ad hunc modum. (Pl. *Ps.* 457)
- (b) Sed quid venis? Quid quaeritas? # Demaenetum **volebam**. (Pl. *As.* 392)

9. Donne e Uomini

Bibliografia

- Dickey, Eleanor
(2002) *Latin Forms of Address*, Oxford, UP
- Dik, Simon C.
(1997a) *The Theory of Functional Grammar I*, Berlin, Mouton de Gruyter
(1997b) *The Theory of Functional Grammar II*, Berlin, Mouton de Gruyter
- Hofmann, Johann Baptist
(1951³) *Lateinische Umgangssprache*, Heidelberg, Winter
- Opelt, Ilona
(1965) *Die lateinischen Schimpfwörter und verwandte sprachliche Erscheinungen. Eine Typologie*. Heidelberg, Winter
- Pinkster, Harm
(1995) *Sintaxis y semántica del latín*, Madrid, Ediciones Clásicas
- Risselada, Rodie
(1993) *Imperatives and Other Directive Expressions in Latin. A Study in the Pragmatics of a Dead Language*, Amsterdam, Gieben
(2004) 'Actes de langage et rapports sociaux: les directifs dans Plaute *Asinaria* 649-732', in: López Eire, A. & A. Ramos Guerreira (eds.) *Registros lingüísticos en las lenguas clásicas*, Salamanca, Ediciones Universidad, 268-80
- Svennung, J.
(1958) *Anredeformen*, Uppsala, Almqvist & Wiksell